

KIELEN JA KULTTUURIN RAJAT JA RAJATTOMUUS — TEORIAA, METODEITA JA INNOVATIIVISTA ANALYYSIA

Ben Rampton *Language in late modernity: Interaction in an urban school*. Cambridge: Cambridge University Press 2006. 443 s. ISBN-13 978-0-521-81263-4, ISBN-10 0-521-81263-1.

Lontoon King's Collegessa professorina toimiva sosiolinguisti Ben Rampton on tullut kansainvälisesti tunnetuksi erityisesti nuorten etnisyyttä ja kielellistä vuorovaikutusta käsittelevästä teoksestaan *Crossing* (1995). Rampton on siinä ja myöhemmässä työssään yhdistänyt sosiolinguistiikan ja sosiologisen etnografian vuorovaikutuksellisen diskurssianalyysin menetelmiin sekä hyödyntänyt antropologian ja kulttuurintutkimuksen tutkimustuloksia. Monografiassaan *Language in late modernity: Interaction in an urban school* hän käyttää samaa välineistöä. Tällä kertaa tarkastelussa on ennen muuta luokkahuonevuorovaikutus, jota Rampton peilaa Britanniassa vaikuttavaan koulutuspolitiikkaan ja opetussuunnitelmiin.

Ramptonin tutkimus on osa laajempaa etnografista ja sosiolinguivististä tutkimusta, jossa aineistoa kerättiin kahdesta erityyppisestä koulusta. Rampton keskittyy tarkastelemaan monietnisen ja työväenluokkaisen yhdeksännen luokan parissa tehtyjä ääninauhoituksia. Kaksi tyttöä ja kaksi poikaa piti nauhuria mukanaan kolmena päivänä, kukin yhteensä kolmesta neljään tuntia. Analyysia täydentää tutkijan itsensä suorittama osallistuva havainnointi etnografisine kenttämuistiinpanoineen.

Kirjassa on kymmenen lukua, jotka on jaettu viiteen osioon. Jokaisessa osiossa on yhdestä neljään lukua, jotka vielä jakautuvat alalukuihin. Johdanto-osion jälkeen Rampton käy läpi aiempaa luokkahuonevuorovaikutuksesta tehtyä tutkimusta.

Varsinainen aineiston analyysi sisältyy osioihin II–IV, lukuihin 3–9. Rampton pohjustaa analyysiaan kolmella kontrastiivisella lähtökohdalla: 1) perinteinen näkemys luokkahuoneesta vs. se, mitä nauhoitukset osoittavat, 2) vapaaehtoinen saksan kielen käyttö tyylittelyissä vs. saksa epämieluisana kouluaineena sekä 3) sosiaalisen luokan keskeinen rooli tyylittelyissä vs. luokan vieroksuminen kategoriana sosiaalitieteissä.

Suomalainen lukija huomaa etenkin kirjan alkuosissa, ettei brittiläistä yhteiskuntaa ja koululaitosta voi suoraan verrata suomalaiseen, ja onkin mielenkiintoista lukea Ramptonin teosta rinnakkain toissa vuonna ilmestyneen suomalaisen luokkahuonevuorovaikutukseen keskittyvän artikkelikokoelman kanssa (Tainio 2007; ks. myös Lehti-Eklund 2007). Vaikka yhteiskunnat ovat erilaisia, luokkahuonetilanteet meillä ja Ramptonin tutkimissa kouluissa ovat kuitenkin niin samankaltaisia, että yhtymäkohtia löytyy helposti. Rampton avaa keskustelun luokkahuonevuorovaikutuksesta tarkastelemalla niin sanottua IRE-vuorovaikutussekvenssiä (aloite–reaktio–evaluaatio-sekvenssi, vrt. Tainio 2007: 40–46), jonka varaan opetustilanteen vuorovaikutuksen on katsottu rakentuvan. Hän kuvaa aineistostaan tilanteita, joissa IRE-sekvenssi — tavalla tai toisella, syystä tai toisesta — rikotaan, ja kyseenalaistaa vanhanaikaisen opettajakeskeisen opetuksen ja perinteiset opetussuunnitelmat myöhäismodernissa moniarvoisessa ja monietnisisessä yhteiskunnassa. Rampton osoittaa,

▷

että kielenkäyttö luokkahuoneessa on muu-
takin kuin vain tiedonsiirtoa: se on »arjen
estetiikka», joka ammentaa aineksia myös
kaukaa luokkahuoneen ulkopuolelta, medi-
asta ja populaarikulttuurista.

MYÖHÄISMODERNI MAAILMANNÄYTTÄMÖ

Myöhäismoderni (*late modernity*) nousee
Ramptonin teoksen keskeiseksi taustaksi
ja liittää otsikonkin tasolla vuorovaiku-
tuksen analyysin laajempiin yhteiskun-
nallisiin yhteyksiinsä. Myöhäismoderni
viittaa sekä konkreettisiin globalisaatiosta
seuraaviin yhteiskunnallisiin muutoksiin
että viime aikojen näkökulmanvaihdoksiin
sosiaalitieteissä. Rampton nojaa laajalti
modernin ja postmodernin käsitteitä tutki-
neen sosiologi Zygmunt Baumanin mää-
rittelyihin myöhäismodernista. Baumanin
(1992; vrt. Rampton mts. 12–15) mukaan
modernin jälkeistä aikaa kuvaavat muun
muassa seuraavat piirteet: muokkaamme
toiminnallamme sosiaalista todellisuutta,
ja valinnanvaraa on runsaasti; monimuo-
toisuus on kaikin puolin keskeistä; vaih-
toehdot ovat tarjolla kaoottisesti, ja siksi
valintammekin ovat enemmän spontaaneja
kuin systemaattisia.

Myöhäismodernia olotilaa voisi kuvata
maailmannäyttämöksi: kulttuuriset vaikut-
teet ja identiteettityön välineet eivät tule
vain lähiympäristöstä vaan ylittävät maiden
ja maanosien rajoja. Siksi myöhäismoder-
nissa yhteiskunnassa on syytä kyseenalais-
taa ja arvioida uudelleen etnisen identiteetin
olemusta ja perinteisten kansallisten iden-
titeettien merkitystä. Ihmiset liikkuvat laa-
jalti monista syistä ja rakentavat maailman-
laajuista verkostoa, jossa viestit kulkevat
metropolista toiseen globaalissa viestiket-
jussa. Esimerkiksi maahanmuuttajat voivat
vaivatta pitää yhteyttä sekä lähtömaahansa

että maanmiehiinsä muissa maissa. Maa-
ilmanlaajuisessa myöhäismodernissa ver-
kostossa kielelliset ainekset siirtyvät yhä
helpommin yli etnisten rajojen. Sellaiset
etniset ja kulttuuriset piirteet kuin ruoat, pu-
keutuminen, musiikkiperinne — ja puhekin
— voidaan estetisoida ja muokata taideteol-
lisuuden raaka-aineiksi ja jopa tuotteistaa
kaupankäynnin välineiksi.

Yhtenäisen yhteiskunnan tai yhteisön
käsite joutuu individualistisuudella juhli-
vassa myöhäismodernissa ajassa kovasti
kyseenalaistetuksi. Kielentutkimuksessa-
kin on siirrytty yhteisön ja puheyhteisön
käsitteistä sosiaalisiin verkostoihin ja toi-
mintayhteisöihin (*community of practi-
se*) ja yhä paikallisempiin etnografioihin.
Rampton huomauttaa, että tämä on hyvin
linjassa myöhäismodernien ideologioiden
kanssa, joissa usein kyseenalaistetaan laa-
jat tieteelliset teoretisoinnit. Toisaalta taas
yhteisö saa uudenlaisen myöhäismodernin
merkityksen kielellisten ideologioiden
tutkimuksessa; Rampton viittaa Benedict
Andersonin (1983; 2007) teokseen ja kä-
sitteeseen *kuviteltu yhteisö (imagined com-
munity)*. Myöhäismodernissa maailmassa
»kieli» entiteettinä voi olla samalla tavalla
kuvitteellinen kuin kansallisvaltio yhteisö-
nä: ideatasolla on olemassa »englannin kie-
li», todellisuudessa monia paikallisia tapoja
puhua »englantia». Rampton nostaa esiin
monikielistymiseen liittyvän koulunpidolli-
sen ongelman, joka nähdäkseni sovelletusti
koskee myös Suomea: vanhat opetussuunni-
telmat on monessa mielessä tehty homogee-
niselle, yksikieliselle oppilasmassalle, mut-
ta uudessa maailmassa tarvittaisiin uuden-
laisia, pluralistisempia lähtökohtia. Vaikka
monikielisyys ja -kulttuurisuus Suomessa
on esimerkiksi äidinkielen ja kirjallisuuden
oppiaineen kuvauksessa otettu eksplisiit-
tisesti huomioon, miten lienee asian laita
muissa aineissa, teoriassa ja käytännössä?

INNOVATIIVISIA AIHEITA

Analyysinsä aiheet Rampton on valinnut ennakkoluulottomasti. Luvussa 3 hän tarkastelee populaarikulttuurin tunkeutumista luokan vuorovaikutukseen esimerkiksi lauleskelun ja hyräilyn muodossa. Luvun analyysiä täydentää osana laajempaa tutkimusprojektia suoritettu kysely, jossa selvitettiin oppilaiden suhdetta mediaan ja populaarikulttuuriin. Rampton näyttää, että oppilaat ovat lähes jatkuvasti orientoituneita vastaamaan digitaaliseen tietovirtaan. Elektroniikka ja Internet ovat läsnä luokahuoneissakin ja haastavat vuorovaikutuksen perinteisen IRE-järjestyksen. Puheen ja vuorovaikutuksen tutkijoille kiinnostavaa luettavaa on luku 3.4, jossa Rampton pohdii hyräilyn ja laulun vuorovaikutuspotentiaalia ja niiden yhtymäkohtia puheeseen. Hän tarkastelee sitä, millainen rooli laullalla ja hyräilyllä on luokan sosiaalisessa kanssakäymisessä. Analyyseistä käy ilmi, ettei opettaja aina häiriinny oppilaan näennäisen turhanaikaisesta äänestä olostaa ja lauleskelusta. Oppilas voi lauleskelullaan myös orientoitua tunnin aiheeseen ja viedä vuorovaikutusta opetukselle suotuisaan suuntaan, jolloin opettaja hyväksyy oppilaan käytöksen. Jos oppilas lauleskelullaan sulkee itsensä opetustilanteen ulkopuolelle tai johdattelee muitakin pois aiheesta, opettaja tuomitsee käytöksen herkemmin.

Luvuissa 4 ja 5 Rampton analysoi episodeja, joissa oppilaat käyttävät koulussa vieraana kielenä opiskelemaansa saksaa. Rampton kuvaa saksantuntien jokseenkin kaavamaisia kieliharjoituksia institutionaaliseksi rituaaleiksi viitaten esimerkiksi Bernsteinin (1975) ja Bourdieun (1991) kirjoituksiin. Oppilaat kääntävät vihamiensa saksantuntien kielelliset rituaalit keskinäisiksi vuorovaikutusrituaaleikseen leikkillisessä, spontaanissa saksankielisten ilmausten käytössä, jotka liittyvät usein

esimerkiksi anteeksipyyntöihin tai kiitoksiin. Rampton kuvaa tällaista improvisoitua *Deutschia* performanssin käsitteen kautta (ks. esim. R. Bauman 1986; 1989): performanssissa viestin muoto, tässä tapauksessa saksan kieli, nousee olennaiseksi merkitysvihjeeksi lausuman sisällön ohella — tai jopa sen ohitse. Saksa herättää oppilaiden mielissä tiettyjä konnotaatioita, jotka kuitenkin näyttäisivät liittyvän enemmän heidän yhteisiin, paikallisiin kokemuksiinsa saksantunneilla kuin saksan kielen yleisempään imagoon. Näitä konnotaatioita oppilaat käyttävät hyväkseen improvisoidussa *Deutschissa*. Kirjoittaja pohtii perusteellisesti, miksi sosiolingvistiikassa on tutkittu niin vähän muodollisesti opittujen, esimerkiksi koulussa opettavien, vieraiden kielten käyttöä vuorovaikutuksessa. Hän arvelee, että puhuma-alueen ulkopuolella opitussa kielessä ei ole nähty sosiaalisia konnotaatioita eikä sitä siksi ole pidetty vuorovaikutuksen analyysin kannalta olennaisena. Rampton kuitenkin osoittaa, että vaikka improvisoitu *Deutsch* tutkimuskouluissa osoittautui ohimeneväksi vaiheeksi, sillä oli tietyt vuorovaikutusfunktiot.

Jos on tottunut tarkastelemaan kielellistä variaatiota yhteisön tasolla, pop- ja mainoslaulujen hyräily tai muutama alkeellinen saksankielinen ilmaisu yhden koululuokan oppilaiden keskinäisessä huvittelussa voivat tuntua erikoisilta tutkimuskohteilta. Myöhäismodernit tendenssit kuitenkin puoltavat Ramptonin työtä. Esitellessään erilaisia lähestymistapoja kielelliseen monimuotoisuuteen hän tiivistää myöhäisen modernin olevan antiessentialistista: identiteettien tarkastelua kiinteinä ja muuttumattomina ja ryhmien ja yhteisöjen tarkastelua staattisina pidetään epäoikeudenmukaisena. Nähdäkseni tästä seuraa huomio, jonka Rampton toisaalla nostaa esiin: jos sosiaaliset kategoriat ja esimerkiksi kielellisten varianttien sosiaaliset merkitykset ovat jat-

▷

kuvassa liikkeessä, on sosiolingvistikin arvokasta tarkastella jotakin aivan paikallista, tilapäistä ja yksilöllistä, joka yhteisötasolta lähtevässä sosiolingvistiikassa olisi triviaalia. Näin saadaan tietoa siitä, miten yksilö hyödyntää niitä kielellisiä ja vuorovaikutuksellisia resursseja, jotka hänellä on käytössään.

SOSIAALILUOKKA, SUKUPUOLI JA ETNISYYS TYYLITTELYN VALOSSA

Myöhäismodernien teorioiden kritiikin kärjessä on ollut huomio, että palapeli-identiteettiä korostavissa lähestymistavoissa sosiaalisen taustan ja sosiaaliluokan merkitys on unohdettu. Rampton ottaa tämän kritiikin vakavasti ja tahtoo selvittää, millä lailla luokkaan ja esimerkiksi eri sosiaaliluokkien puhutapaan liittyvät stereotypiat ovat käytössä ja vaikuttavat nuorten vuorovaikutuksessa.

Rampton tutkii luokkaan liittyviä stereotyyppioita tarkastelemalla episodeja, joissa nuoret tyyllittelevät joko hienoston *posh*-englannilla tai työväenluokan *cockney*-kielimuodolla. Tyyllittelystä puhuja käyttää tiettyyn sosiaaliryhmään stereotyyppisesti liitettyjä piirteitä ja luo näin tavallaan taiteellisen tulkinnan tuon ryhmän edustajasta. Usein tyyllittely on helppo tunnistaa: puhuja saattaa merkitä puheen »jonkun toisen puheeksi» kielenulkoisin keinoin. Tyylinvaihdos ja tyyllittely selittyvät joskus käsillä olevan toiminnan kautta: ne voivat liittyä esimerkiksi siihen, että puhujan orientaatio siirtyy koulutyöstä kavereihin ja vapaa-aikaan. Tyylinvaihdoksen funktioiden selittämiseksi Rampton käyttää myös *stance*-käsitettä, jonka esimerkiksi Keisanen (2002) ja Kärkkäinen (2002) ovat suomentaneet *asennoitumiseksi*.

Ramptonin mukaan hienosto- ja työväenluokan englannilla tyyllittely voi nähdä ikään kuin murreperformansseina, mutta

ne voi sitoa myös luokkaa koskeviin teorioihin. Suomalaisen lukijan on kuitenkin oltava varovainen tulkitessaan englantilaista luokan käsitettä, sillä anglo-amerikkalaisessa urbaanissa sosiolingvistiikassa luokka on ollut keskeisempi, selvärajaisempi ja kategorisempi käsite kuin meillä. Rampton esittelee keskustelua, jota Britanniassa on käyty koulutukseen, luokkatietoisuuteen ja puheen luokkasidonnaisuuteen liittyen. Kouluun tulevien lasten ja nuorten on nähty oppivan luokkatietoisuus, identiteetti ja siihen liittyvä puhutapa jo kotona. On oltu huolissaan siitä, että pienen eliitin yläluokkaisen englannin opettaminen vähättelee eistandardienglantia puhuvien lasten juuria ja näin jopa vieraannuttaa heidät koulusta. Rampton kuitenkin kyseenalaistaa tätä ajattelua tyyllittely-analyysillään: hän huomauttaa, ettei kenenkään puhe ole monoliittistä tilanteesta toiseen, vaan siinä on aina tilanteista ja tyyllillistä vaihtelua, joka opitaan tutkimusten mukaan jo ennen kouluikää. Niinpä esimerkiksi sekä *posh*- että *cockney*-tyylinen puhe on kaikille lontoolaisille koululaisille jollain lailla tuttua.

Rampton korostaa *poshin* ja *cockneyn* välistä jatkumoluonnetta; ne eivät ole vain kaksi erillistä murretta tai aksenttia, vaan vuorovaikutuksessa ja suhteessa toisiinsa. Niiden olemus ei muodostu vain kielellisistä piirteistä, vaan myös niistä sosiaalisista assosiaatioista, joita niihin liitetään. Rampton peilaa *posh-cockney*-jatkumoa sosiaalisen todellisuuden jatkumoihin, joista yksi on jatkumo ylätyyllisestä alatyylliseen (*high-low*), toinen mielestä ruumiseen (*mind-body*) ja kolmas järjestä tunteeseen (*reason-emotion*). Rinnastus tuntuu aluksi teoreettiselta ja korkealentoiselta, mutta esimerkit ovat konkreettisia, vakuuttavia ja avaaavia. Siinä missä *cockney* näyttää liittyvän alatyylliseen, ruumiillisuuteen ja tunteeseen, *posh* liittyy korkeisiin ihanteisiin, mieleen ja järjellisyteen. Näin sukupuoli

ja sukupuoliuus kietoutuvat luokkaan ja sen tyyllityihin: *cockney*-aksentti saattaa herättää stereotypioita (etenkin naisen) ronskiudesta ja hallitsemattomasta seksuaalisuudesta.

Rampton tiivistää, että luokka ei suinkaan ole menettänyt merkitystään, vaan jatkumolta uudennetaan vuorovaikutuksessa. Vaikka monien hänen tutkimiansa oppilaiden vanhemmat eivät puhu englantia äidinkielenään, nuoret ovat sisäistäneet luokkajaot ja niihin liittyvät puheen piirteet. Joissakin Ramptonin tutkimissa tyyllitysesimerkeissä luokka kategoriana nimenomaan kietoutuu etnisyyteen, ja siksi monietnisessä yhteiskunnassa luokkajako saa uudenlaisia sävyjä. Sosiaaliluokka ei ole yhdentekevä asia koulussa, jonka oppilaat ovat lähtöisin paitsi perinteisestä työväenluokasta, usein myös etnisistä vähemmistöistä.

METODOLOGIAA

Ramptonin tekstistä henkii kautta linjan laaja-alaisuus. Hän soveltaa vakuuttavasti niin sosiolingvistisiä, antropologisia, sosiologisia kuin kulttuurintutkimuksenkin käsitteitä. Tässä kuitenkin piilee mielestäni myös kirjan suurin ongelma: kirjoittaja seilaa käsitteestä toiseen, jopa tutkimusperinteestä toiseen, niin hengästyttävällä vauhdilla, että kirja on paikoin erittäin hidas- ja vaikealukuinen. Kokonaisuus ei ehkä olisi kärsinyt, vaikka jokin näkökulma olisi jäänyt poisikin tai tullut esiin korkeintaan alaviitteen tasolla. Metodologisia lähtökohtiaan ja aineiston keruun, käsittelyn ja analysoinnin metodeitaan Rampton kuvaa konkreettisesti ja seikkaperäisesti, mikä ainakin nuorelle sosiolingvistille on ehkä kirjan suurinta antia.

Rampton määrittelee otteensa vuorovaikutussosiolingvistiikaksi. Tällä termillä kutsutaan yleensä laadullista yksilöiden kie-

lelliseen variaatioon ja vuorovaikutukseen keskittyvää sosiolingvistiikkaa, jonka pioneerina pidetään John Gumperzia (1982). Ala on kuitenkin hyvin monilähtöinen ja siksi sen yksiselitteinen määrittely tuntuu vaikealta. Rampton avaa vuorovaikutussosiolingvistiikan lähtökohtia: suuntauksen juuret ovat hänen mukaansa dialektologiasa, pragmatiikassa, keskustelunanalyysissä, etnografiassa ja goffmanilaisessa vuorovaikutuksen analyysissä, ja sen fokuksessa on kasvokkaisuorovaikutus ja erityisesti tilanteet, joissa vuorovaikutukseen osallistuvien kulttuurisissa resursseissa tai institutionaalissa statuksessa on merkittäviä eroja.

Ramptonia voi pitää myös lingvistisen etnografian keskeisenä edustajana ja kehittäjänä. Hän on jo aiemmin (Rampton 1999) pohtinut, miten lingvistiikka ja kulttuurintutkimuksen metodit, esimerkiksi etnografia, hyötyvät toisistaan, ja tähän pohdintaan hän palaa jälleen. Rampton listaa sellaisia lingvistiikan ja etnografian käytänteitä, joiden yhteensovittaminen aiheuttaa hankautta. Esimerkiksi kielitieteessä ja etenkin sen joissakin haaroissa tietynlaiset elisitaatiomenetelmät ja niiden tulkinta ovat muodostuneet itsestään selviksi konventioiksi, ja kuvaus siitä, millaisista lähtökohdista tutkija päätelmiään tekee, miten aineisto tarkkaan ottaen kerättiin ja millainen oli polku aineistosta tulokseen, on nähty usein melko yhdentekevänä. Etnografiassa sen sijaan osallistuva havainnointi on keskeistä ja on tärkeää kuvata, miten tutkija vähitellen tutustuu vieraaseen tutkimuskenttään. Metodien hankauksesta syntyy kuitenkin uusia kipinöitä, ja Ramptonin mukaan sekä lingvistiikka että etnografia hyötyvät toisistaan. Etnografia voi avata lingvistiikkaa ottamaan huomioon kielenkäytön laajemmat sosiaaliset yhteydet; lingvistiikka taas tuo napakkuutta etnografiaan erityisesti yksityiskohtaisilla puheen tallennuksen, käsittelyn ja analyysin metodeilla.

▷

Yhteiskunnallisen ja arkisen aiheensa vuoksi Ramptonin tutkimus kiinnostanee esimerkiksi päättäjiä ja opettajia, mutta aiheen teoreettisen käsittelyn ja ennemminkin tieteellisen kuin populaarin tyylin vuoksi sen kohdeyleisöä lienevät kuitenkin ensisijaisesti tutkijat. Juuri tyyliinsä ja rakenteensa vuoksi se ei minusta sovellu sellaisenaan myöskään oppikirjaksi yliopiston perustutkinto-opetukseen, mutta jatko-opiskelijat hyötyvät sen laajoista kirjallisuusviitteistä ja metodologisista pohdintoista. ■

HEINI LEHTONEN

Sähköposti: etunimi.sukunimi@helsinki.fi

LÄHTEET

- ANDERSON, BENEDICT 1983: *Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism*. London: Verso.
- 2007: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- BAUMAN, RICHARD 1986: *Story, performance and event: Contextual studies of oral narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1989: Performance. – Erik Barnouw, George Gerbner, William Schramm, Tobia L. Worth & Larry Gross (toim.), *International Encyclopedia of Communications Volume 3* s. 262–266. New York: Oxford University Press.
- BAUMAN, ZYGMUNT 1992: *Intimations of Post-Modernity*. London: Routledge.
- BERNSTEIN, BASIL 1975: Ritual in education. – *Class, Codes and Control Volume 3: Towards a Theory of Educational Transmissions* s. 54–65. London: Routledge & Kegan.
- BOURDIEU, PIERRE 1991: *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- GUMPERZ, JOHN 1982: *Discourse Strategies. Studies in Interactional Sociolinguistics 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KEISANEN, TIINA 2002: Keskustelijoiden asennoitumiseen käyttämiä vuorovaikutuksellisia ja kielellisiä keinoja naurua sisältävissä sekvensseissä. – Anna Mauranen & Liisa Tiittula (toim.), *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä* s. 101–119. AFinLAN vuosikirja 2002. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 60. Jyväskylä.
- KÄRKKÄINEN, ELISE 2002: Asennoituminen keskustelun osanottajien yhteistoimintana. – Anna Mauranen & Liisa Tiittula (toim.), *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä* s. 85–100. AFinLAN vuosikirja 2002. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 60. Jyväskylä.
- LEHTI-EKLUND, HANNA 2007: Luokkahuoneen vuorovaikutuksen perusteos. – *Virittäjä 112* s. 317–320.
- RAMPTON, BEN 1995: *Crossing: Language and ethnicity among adolescents*. London: Longman.
- 1999: Sociolinguistics and Cultural Studies: New ethnicities, liminality and interaction. – *Social Semiotics* 9/3 s. 355–373.
- TAINIO, LIISA 2007 (toim.): *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskusteluanalyysi*. Helsinki: Gaudemus.